

ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

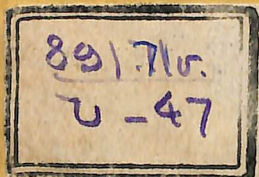
№ 75

Պ. ՆԵՂՎԱՆՕՎ

Մ Ո Ւ Կ Ո Ւ Չ Ի Հ Ա Ի Ի Կ Ը

Մանկական վեպիկ

ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ:

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Тип. Грузин. Изд. Т-ва | Сахар. Ч. раг. Зава. Ընկ.

1894

Մանկական գրադարան

891.71 Խ. 3

Շ-47

№ 75

Պ. ՆԵՋՎԱՆՕՎ

Մ Ո Ւ Կ Ո Ւ Չ Ի Հ Ա Ւ Ի Կ Ը

Մանկական վկայիկ

ՓՈՒԱԴՐՈՒԹԻՒՆ:

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպար. վրաց. Հրատ. Ընկ. | Тип. Грузин. Изд. Т—ва.

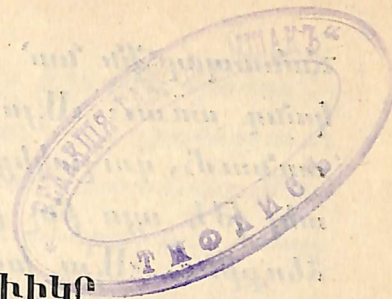
1894

Ընկերութեան հետեւեալ հրատարակութիւնները վաճառվում են ընկերութեան գրասենտեակում և Կենդրոնական գրավաճառանոցում.

- 1 Թաւամաղ մեղու, Թարգ. օր. Ն. Տէր-Մարկոսեան — 40
- 2 Կարմիր լապտեր, Թարգ. օր. Ն. Տէր-Մարկոսեան — 50
- Նոյնը առանց կազմի — 30
- 3 Մանկական երգեր, Գամառ-Քաթիպա — 15
- 4 Թովմաս եղբոր տնակը, Թարգ. օր. Ն. Տէր-Մարկոսեան — 45
- Նոյնը կազմած — 60
- 5 Մորեխ և նրա ջնջելու հնարները, Հ. Տէր-Բարսեղեանի — 10
- 6 Նեղ և խոնաւ բնակարանների մասին, Հ. Առաքելեանի — 10
- 7 Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց — 80
- 8 Փոքրիկ ձեռնարկ գործնական տնտեսութեան, Մօրիս Բլօքի, փոխադր. Ս. Պալասանեանցի — 50
- 9 Գամառ-Քաթիպայի բանաստ. կազմ. 1 20
- Նոյնը առանց կազմի — 50
- 10 Ռօբինզօնի պատմութիւն, Թարգմանութիւն Գիւտ քհն. Աղանեանցի — 60
- 11 Ուխտաւորք, գործ Վիլհելմ Հաուֆի — 75
- 12 Գառնուկ և լուսատտիկ, վկայեր Քրիստափոր Շմիդտի, Թարգ. Նուարդ, — 25
- 13 Սայեաթ-Նօվա, ազգային երգիչ — 5
- 14 Ծննդեան պատմութիւնը և Մայիսեան տօնը Ֆինլանդիայում — 10
- 15 Աղաթանգեղեայ պատմութիւն. 1 —
- 16 Գիւղական Խալիֆայ. Ա. Արարատ — 50
- 17 Վանայ Սաղ. Դ. Շէրենցի — 75
- 18 Փնջիկ, գրեց Աղէքս. Արարատեան — 20

Սանկական գրադարան
1002
2112

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 2-го Мая 1894 г.

ՄՈՒԿՈՒԶԻ ՀԱՒԻԿԸ

Ամառուայ սկզբին՝ մէկ օր կալուածատիրոջ բակը մտաւ մի գիւղացի կին և սկսեց լուսամուտից ներս նայել: Նա ձեռքին մի կողով ունէր:

—Ի՞նչ ես ծախում,—հարցրեց նրան կալուածատիրոջ կինը:

—Վառիկներ են, տիկին, գնեցէք:

Երեխաներն այս բանը լսելով՝ մօր չորս կողմը հաւաքուեցին:

—Մայրիկջան, ի՞նչ կ'լինի որ գնես վառիկները. դու քսինի՛ ժամանակ է խոստանում ես,— և մօր փեշերից բռնելով՝ նրան պատշգամբ դուրս բերեցին:

Ծառաների սենեակից դուրս վազեց և կառապանի որդի Մուկուչը: Նա իսկոյն և եթիմացաւ, որ երեխաները մի ինչոր հետաքրքիր բան են գտել և ուրախ-ուրախ վազ տուեց բակի միջով դէպի պատշգամբը: Բայց դեռ կէս

Ճանապարհին նա՝ կարծես մի բան մտաբերելով՝
կանգ առաւ: «Այս խօսքանց համար են բան
առնում», գուշակեց նա, և հեռուից սկսեց դի-
տել թէ այս ինչ բան պիտի լինի գիւղացի կնոջ
ձեռքին... «Այս խօս հաւիկ է... կենդանի», քիչ
մնաց որ գոռար Մուկուչը և յանկարծակի կարմ-
րեց, այնպէս որ աչքերին մինչև անգամ ար-
ցունքներ փայլեցին: Հաւիկ: Բայց քանի
ժամանակ է, որ Մուկուչն ուզում է իր սեփա-
կան հաւիկն ունենալ, որին նա կարողանար
ինքն իր ձեռքով կերակրել, որը Մուկուչին ճա-
նաչէր ու սիրէր և որը ապագայում ձագեր էլ
ունենար... և այդ բոլոր ձագերն էլ Մուկուչինը
լինէին: Բայց որպէս զի նրա վրդովմունքը չը-
տեսնէին, Մուկուչն իրանց խրճիթը վաղ տուեց
և լուսամուտից սկսեց հետևել թէ ինչ են ա-
նում բախում: Վառիկներն այդ ժամանակ սաս-
տիկ ճլճըւում էին և իրար վրայ բարձրանա-
լով՝ գլխները դուրս էին հանում գզգզուած փա-
լասի ծակերի միջից: Այդ փալասով ծածկուած
էր կողովը:

Երեխաները չէին կարողանում համբերել
մինչև վառիկները նրանց ձեռքը կտային: Ան-
համբեր էր մանաւանդ երեք տարեկան Ստե-
փանիկը: Նա արդէն ձեռքը մի քանի անգամ

կողովն էր կոխել, որ փալասը իբր թէ պատահ-
մամբ յետ քաշի, բայց միշտ չէր յաջողում:
Վերջապէս՝ երբ կինը մօր հետ առուտուրը վեր-
ջացրեց, դարձաւ դէպի երեխաներն ու ասաց
նրանց.

— Դէհ, փոքրիկ պարոններ, հիմա վառիկ-
ները ձերն են. վերցրէք ու խաղացէք նրանց
հետ:

Մէկ էլ տեսնես՝ Ստեփանիկն ուրախութիւ-
նից այնպէս քաշեց փալասը, որ կողովն էլ հետը
շուռ տուեց: Վառիկները ճլճըւալով բակը թափ-
ուեցան: Գիւղացի կինը հազիւ կարողացաւ փա-
կել բակի դռները, որ վառիկները փողոց չ'վա-
զէին: Իսկ բակի և պարտիզի միջով երեխա-
ներն արդէն նրանց ետևիցն էին ընկել: Մինչև
անգամ Մուկուչն իր յուզմունքը մոռանալով՝ դուրս
վազեց խրճիթից ու ընկաւ վառիկների ետևը:
Իզուր էր աշխատում տիկինը նրանց կանգնե-
ցնել: Երեխաները վազվզում էին բակի միջով և,
ոչոքին չ'լսելով, գոռում էին ու ձեռքերը թա-
փեթափ տալիս:

Իսկ վառիկներն ահից աւելի ու աւելի խրրա-
նում էին—մէկ տեսար՝ անհետանում էին պա-
տահած մի որևէ ճեղքի միջում, մէկ տեսար՝
օդն էին բարձրանում ու երեխանց գլխի վրայից

Թռչում: Բայց երբ աղախինը, խոհարարուհին ու լուացարարը օգնութեան հասան՝ գործն աւելի աջող կերպով սկսեց գնալ: Վառիկներից մէկին ամբարը ներս գցեցին ու այնտեղ բռնեցին. միւսը հէնց իր ոտով թալալն ընկաւ— դատարկ տակառը մտաւ, մէկին էլ հէնց թըռչելու ժամանակ աղախինը ոտից բռնեց ու թէպէտ փոքր ինչ ջարդուած, բայց էլի տիրոջ յանձնեց: Եւ երբ փոքր ինչ յետոյ մայրը նորից պատշգամբ դուրս եկաւ, բոլոր չորս երեխաներն արդէն հանգիստ նստած էին սանդուխանների վրայ: Նրանցից ամեն մէկը բռնած ունէր մի կողով կամ թղթէ արկղ, որի մէջ նստացրած ունէր իր վառիկը: Նրանք սպասում էին մինչև Մուկուչը հաւաքունը կ'շինէր:

— Բոլորի՞ն բռնեցիք, — հարցրեց մայրիկը:

— Բոլորին. — պատասխանեցին երեխաները, և նրանցից ամեն մէկը սկսեց ցոյց տալ իր վառիկը:

— Բայց այստեղ չորս հատ է, — ասաց մայրը, — իսկ ես հինգը գնեցի: Ո՛ւր է մէկը:

Երեխաները զարմացած իրար նայեցին, իսկ Մուկուչն արդէն ոտքի վրայ թռաւ, որ հինգերորդի ետեւից ընկնի:

— Պէտք է փնտռել, — ասաց մայրիկը: — Ո՞վ

գիտէ, խեղճը որտեղ է խրուել, կամ գուցէ ջրհորն է ընկել... վաղ տուէք շուտով: Եւ լսեցէք, աւելացրեց նա. — ով որ այդ վառիկին գտնի, նրան կընծայեմ այդ վառիկը:

— Իսկ եթէ Մուկուչը գտնի՞, — հարցրին երեխաները:

— Մուկուչին կընծայեմ, — պատասխանեց մայրիկը:

Մի բոպէից յետոյ Մուկուչը սաստիկ յուզուած իրանց խրճիթը ներս վազեց:

— Հը, ի՞նչ է պատահել. — հարցրեց նրա մայրը, Մարիամը: Մուկուչը պատմեց ինչոր խոստացել էր տիկինն ու սկսեց հանել կօշիկները:

— Ինչո՞ւ ես կօշիկներդ հանում:

— Այսպէս աւելի յարմար կ'լինի հաւիկին բռնել, — պատասխանեց նա և կօշիկներն անկիւնը շարտեց:

— Դեռ կ'աց, մի բան կեր, — ասաց մայրը. — բայց նա դեռ իր խօսքը չէր վերջացրել, երբ Մուկուչը արդէն անհետացել էր և չէր լսում...

Ճաշի ժամանակ տիկինը հարցրեց երեխանց:

— Վառիկը գտա՞ք:

— Ձէ, չ'գտանք:

— Իսկ Մուկուչը:

— Մուկուչը դեռ փնտռում է: Նա, գիտե՞ս,

մայրիկ, ցանկապատից վեր բարձրացաւ ու դէպի բանջարանոցները վազեց:

Երբ արդէն արեւը մայր էր մտնում, Մարիամն էլ սկսեց անհանգիստ լինել:

—Այս ուր է կորել Մուկուչը,—մտածում էր նա՝ դիտելով բակն ու ցանկապատի ետեւի դաշտը: Բայց Մուկուչը ոչ մի տեղ չ'կար: Մարիամն սկսեց դէս ու դէն ընկնել. վազում էր բանջարանոցները, գիւղը, «Մուկո՛ւչ, Մուկուչ» էր կանչում, հարցնում էր հանդիպողներին, բայց Մուկուչի մասին ոչինչ չիմացաւ: Տիկինն արդէն մարդիկ էր պատրաստել, որ Մուկուչի ետեւիցն ուղարկի, երբ Մուկուչն երեւեցաւ գեղի երեսանցով շրջապատուած: Նա գալիս էր կարծես յաղթանակով և գդակում պահած ունէր կորած վառիկը, որին կապկպել էր իր գօտիով:

Բայց նրա դէմքը լուրջ էր և անհանգիստ:

—Դէ, կորէք գլխիցս,—ասում էր նա կալուածատիրոջ ծառաներին, որոնք նրան տեսնելուն պէս սկսեցին ծաղրել: Յետոյ նա բաժանուելով իր գիւղացի ընկերներից՝ վազ տուեց դէպի կալուածատիրոջ բնակարանը: Երբ Մուկուչի մայրն իմացաւ իր որդու գալուստը՝ վազեց նրա ետեւից: Բայց նա արդէն դուրս էր գալիս տիկնոջ մօտից:

—Լաւ գիտենաս, մայրիկ, հաւիկը հիմա մերն է,—ասաց նա Մարիամին, և երկուսը միասին բակի միջով իրանց խրճիթը վազեցին:

Հաւիկը յոգնածով թիւնից ուժասպառ էր եղած և փոքր ինչ էլ ջարդուած էր. նա դժուար էր շնչում և ոտի վրայ չէր կարողանում կանգնել:

Մուկուչն ու Մարիամը սկսեցին այս անել, այն անել, որ նրան բժշկեն, բայց ոչինչ չէր օգնում:

—Մի՞թէ հաւիկս պիտի մեռնի,—հառաչում էր Մուկուչը քնելով:

Բ.

Առաւօտը Մուկուչը զարթեց թէ չէ՝—ինչ է տեսնում— իր հաւիկն արդէն զբօսնում է խրճիթում, ճանկերով թխկիթիկացնում է յատակն ու փշրանքներ հաւաքում:

—Ա՛խ, հաւիկձան, կենդանացա՛ր,—գոռաց նա ուրախով թիւնից և անկողնից վեր թռաւ: Բայց երեկուայ բանը մտաբերելով՝ էլ չուզեց ետեւիցն ընկնել, այլ հեռուից սկսեց իրան մօտ կանչել և ուտացրեց նրան երեկուայ բլղուրէ փլաւի մնացորդը: Փոքր ինչ յետոյ նա տեսաւ,

որ կալուածատիրոջ երեխաներն իրանց վառիկ-
ներին բալն են դուրս բերել ու ինքն էլ զգու-
շութիւնով իր հաւիկին սկսեց այն կողմ քշել:
Վառիկներն իրար հանգիստ կերպով ընդունե-
ցին, իբր թէ ոչինչ չէր պատահել, բայց երե-
խաները յարձակուեցան Մուկուշի վրայ ու սկսե-
ցին անհանգիստ կերպով հարցուփորձ անել, թէ
ուր էր նա կորել:

Բանից դուրս եկաւ, որ Մուկուշի հաւիկն
երեկ բանջարանոցումն է եղել ու իրան համար
արխային՝ գետինն է եղել քշփորում ու ճիճու-
ներ փնտռում:

Բայց Մուկուշը վրան յարձակուել է այնպէս
անզգոյշ կերպով, որ բռնելու տեղ՝ վախեցրել
ու խրանեցրել է նրան: Վառիկը վազելով բան-
ջարանոցից դաշան է մտել, Մուկուշը՝ նրա
ետեից: Դաշտում մի ճահիճ կայ, մէջը քիչ ջուր
է, բայց տիղմ ու ցեխ՝ խիստ շատ: Վառիկն
այդ կողմն է վազում, ոտը գնում է գետնին
թէ չէ՝ խրում է ցեխում ու չի կարողանում
դուրս գալ: Թրթռալով է իր թևերը, բայց
ոտները տղմից չի կարողանում հանել: Առանց
երկար մտածելու՝ Մուկուշը՝ նրա ետեից ցատկում
է և երբ վառիկը ձեռքն է առնում, տեսնում է,
որ ինքն էլ է խրուել տղմի մէջ: Հայ դէս, հայ

դէն—վերջապէս դուրս է գալիս ճահիճից, բայց
բոլորովին թրջուած ու ցեխոտուած: Վառիկին
ամուր բռնել է, բայց ուր գնայ՝ չ'գիտէ: Տուն
գնալ այդպէս թրջուած ու կեղտոտուած՝ ամա-
շում է: Նրա բաղդից՝ գիւղացի երեխերք են
մօտով անցնում գետի ափին խաղալու: Նրանք
Մուկուշին խորհուրդ են տալիս վառիկին գօտ-
կով կապել որ չ'փախչի, իսկ իրան՝ գետը գնալ,
հանուել ու շապիկն ու վարտիկը լուանալ: Ահա
սրա համար էր Մուկուշն այդքան ուշացել:

Հիմա հարց ծագեց թէ որտեղ պահեն վա-
ռիկներին, որ նրանք միանգամից իրանց տեղը
գիտենան: Վճռեցին պարտիզի հովանոցը հա-
ւաբուն շինել: Այդ տեղը գոնէ ծառաներից ու
շներից հեռու է: Այդ կողմը ոչոր էլ չի ման-
գալիս, ուրեմն վառիկները ոչորին չեն խանգա-
րիլ, իսկ հովանոցի դուռն էլ այնքան ամուր է
գոնէ, որ գիշերները կարելի է փակել: Հարցրին
մայրիկին—նա թոյլ տուեց: Իսկոյն սկսեցին
հովանոցում թառ շինել: Նոյն օրը, երեկոյեան,
վառիկներն իրար կողքին նստած՝ քնած էին
նոր թառի վրայ: Հետեւալ օրուանից սկսած
ամենայն առաւօտ, հէնց արեւածագին, Մու-
կուշը հովանոցն էր վազում վառիկներին այցե-
լելու ու հովանոցից դուրս թողնելու: Երբոր

փոքր ինչ ետոյ երեխաներն էլ էին գալիս, նրանք միասին սկսում էին վառիկներին կերակրել: Վառիկները սովորեցին իրանց տէրերին, էլ չէին վախենում նրանցից և համարձակ կերպով նրանց ծնկներն ու ձեռքերն էին ցատկում: Իսկ երեխաները հէնց էն է, որ ուտեցնում էին նրանց: Ամենահամեղ բաները, որ տալիս էր նրանց մայրը ճաշի կամ թեյի ժամանակ, նրանք պահում էին վառիկների համար: Մէկ անգամ Օսանիկն իր հաւիկին մինչև անգամ սառը շաքար բերեց: Հաւիկն ագահութեամբ վրայ ընկաւ, բայց կույ տալիս սկսեց խեղդուել, պառկել է ու չի շնչում: Այդ օրը շատ արտասուք թափուեցաւ, բայց վերջը, փառք Աստծու, առողջացրին:

Գ.

Այսպէս օրերն անցնում էին, իսկ հաւիկներն աւելի ու աւելի մեծանում ու սիրունանում էին: Ո՞վ կարող էր ենթադրել, որ մի այնպիսի փորձանք կ'պատահի, որ ամեն բան իրար հետ կըխառնի: Բայց փորձանքն եկաւ չսպասած տեղից:

Մէկ օր երեխաները պարտէզ դուրս վազեցին, կանչեցին վառիկներին, բայց նրանք առա-

ջուայ պէս նրանց առաջ չ'վազեցին: Մօտեցան նրանք հովանոցին—դռները բաց է. ներս վազեցին—ի՛նչ են տեսնում—Մուկուշը փռուած է գետնին, երեսը խրել է գդակի մէջ ու լաց է լինում:

—Մուկուշ, ի՛նչ է պատահել,—հարցնում են նրան, իսկ Մուկուշը վեր է թռչում, ցոյց է տալիս անկիւնն ու ասում:

Ահա՛ ձեր հաւիկները, թէ ուզում էք՝ վերցրէք, իսկ իմ Չալիկը մինչև անգամ բոլորովին չ'կայ:

Եւ իրաւ՝ անկիւնում ընկած էին չորս հաւիկներն անշարժ ու արնում շաղախուած, իսկ հինգերորդը չ'կար: Երեխաները շուարեցան. առանց մի խօսք ասելու՝ նրանք նայում էին սարսափած և միայն արիւնից յետ ու յետ էին քաշւում:

—Դու, Մուկուշ, հանգստացիր,—ասաց վերջապէս Օսանիկը՝ արցունքները կույ տալով:—Ո՞վ գիտէ, կարելի է քո Չալիկը փախել է ու կրկին կ'գտնես նրան:

—Հա, ի՛նչպէս չէ—փախել է... Այ, տե՛սէք, միայն փետուրներն են մնացել.—պատասխանեց Մուկուշն ու գդակից հանեց իր Չալիկը միայն յիշեցնող երեք գզգզուած փետուր, որ

գաւել էր նա յատակի վրայ: Սակայն Օսանիկը դեռ յոյսը չէր կորցրել: Նա վճռեց, որ շուտով հարկաւոր է ամեն բան հայրիկին պատմել և կանչել տալ Օսէփ-պապուն: Օսէփ-պապին անպատճառ կ'զիտենայ թէ ինչ պէտք է անել: Մօր մօտ Օսանիկն ինքը գնաց, իսկ Օսէփ-պապու ետեւից Մուկուչին ուղարկեց: Շուտով ամենքն իմացան թէ երեխաների գլխին ինչ փորձանք է եկել: Հովանոցի մօտ մարդիկ հաւաքուեցան, որոնցից ամեն մէկն իրանն էր ասում թէ՝ «ոչ թէ այդպէս, այլ այսպէս պէտք է հաւերին պահել»: Բայց ով հանեց վառիկների գլխին այդպիսի մի օյին—ոչոք չ'զիտէր: Մէկն ասում էր՝ «կատուն է», միւսը թէ՝ «աքիսն է», երրորդը թէ՝ «դաշտի մուկը». խօսում էին և ազուէսի մասին, բայց հաստատապէս ոչոք բան չասաց: Եկաւ և Օսէփ-պապին: Օսէփ-պապին հանգուցեալ ծեր կալուածատիրոջ ժամանակ որսորդ էր, յետոյ հովիւ դարձաւ, իսկ վերջը նրա ծերութեան պատճառով նրան պատուէրեցին հսկել մեղունների փեթակներին: Այսպիսով նա ամբողջ կեանքն անտառումն էր անցկացրել, և այս պատճառով էլ ամենքն ասում էին, որ նա ճանաչում է ամեն մի գազան, ամեն մի թռչուն, ամեն մի խոտ: Երբ նա մօ-

տեցաւ, ամենքը յանկարծակի լուեցին և հետաքրքրութեամբ «պապուն» հովանոցը ներս թողին: Նրա ետեւից մտաւ և Մուկուչը և անհամբերութիւնով սպասում էր թէ ինչ կ'ասի պապին: Բայց պապին չէր շտապում: Նա վառիկներին ուշադրութիւնով ամեն կողմից անտղեց և երկար ժամանակ բան չէր ասում:

—Աքիսն է արել:—Ասաց նա վերջապէս առանց ոչոքին նայելու:

—Այդ փուչը թռչուններին միայն խեղդել զիտէ, իսկ օրինաւոր ուտել՝ որ ասես... Ահա այդպէս բուզը կ'կրծի, արիւնը կ'ծծի ու կ'թողնի: Ու կարծես թէ արիւնից հարբած՝ կ'սկսի յետոյ ամենքի վրայ յարձակուել ու բոլորին էլ խեղդոտել, թէկուզ կուշտ էլ լինի: Շատ անգամ տասը հաւը իրար ետեւից կ'խեղդի, իսկ ինքն ի՞նչ է—փուչը կատուիցն էլ փոքր է: Ազուէսն այդպէս չէ. նա աշխատում է թռչունին կենդանի բռնել, որ տանի իր ձագերին տայ խաղալու, միայն թւերն է կրծոտում, որ չ'թռչի: Իսկ հիմա, որովհետեւ բոլոր վառիկներն այստեղ են, ու նրանց արիւնն էլ ծծուած է—ուրեմն այս ազուէսի բանը չէ:

—Ի՞նչպէս թէ բոլորն այստեղ են, պապի,— ընդհատեց նրան Մուկուչը: Ախր, չէ՞ որ իմ հա-

ւիկը հետն է տարել: Հինգն էին, իսկ հիմա, տեսնում ես, չորսն են:

—Հինգն էին: Առաջ ինչո՞ւ չէիր ասում: Ես կարծում էի բոլորն այստեղ են...

Պապին սկսեց նորից գննել: Այս անգամ աւելի երկար էր գննում, նա՝ ծննկների վրայ ընկած՝ չողէչող ման էր գալիս, քրքրում ամեն մի անկիւն, շօշափում էր ամեն մի ծակուծուկ, անտղում էր արիւնի ամեն մի կաթիլը ու շարունակ մի ինչոր բան էր փնթփրնթում այնպէս, որ ոչոք չէր լսում: Վերջապէս, երբոր նա ամեն բան գննեց, վեր կացաւ ու վճռողապէս ասաց.

—Գողը երկուսն է եղել:

—Ի՞նչպէս, —բացականչեցին շատերը:

—Այնպէս:

Ու պապին մանրամասնաբար պատմեց ինչոր պատահել էր նախընթաց գիշերը: Ահա թէ նրա ասելով բանն ինչպէս է եղել: Ա. քիսը հովանոցի մի անկիւնում մի մեծ ճեղք է գտել ու գիշերով վառիկների մօտ մտել: Հաւիկները նստած էին բարձր, թառի վրայ, և, որպէսզի նրանց հասնի, աքիսը պատի վրայով մագլցել է վեր: Պաստառի վրայ դեռ նրա ճանկերի տեղերը կան: Հասել է թառին թէ չէ, ցատկել է

նրա վրան ու նրա հետ միասին վայր է ընկել գետին: Հովանոցում ընկնում է իրարանցում: Ա. քիսը քէֆ է անում:

Յանկարձ՝ քէֆի ամենաթունդ ժամանակ, երբ շատ կարելի է Մուկուչի Չալիկը դեռ կենդանի էր, հովանոցում երեւցաւ նոր անսպասելի հիւր: Արդեօք աղուէս էր նա, թէ մի այլ գազան—հաստատ ասել չի կարելի, բայց երևում է, որ նա աքիսից աւելի մեծ և ուժեղ գազան էր: Չ'նայելով այս բանին՝ աքիսն սկսեց իր որսը պաշտպանել: Բայց այս անգամ քաջութիւնը նրան չօգնեց: Նա յաղթուեց և կրծոտուած ու խոցոտուած՝ արնաքամ լինելով՝ նա երեւի հէնց այն ճեղքի միջով դուրս սողաց, որից որ մտել էր: Գոնէ նրա արիւնի հետքերը մինչև այդ ճեղքն էին տանում: Իսկ յաղթողը առանց երկար մտածելու՝ բռնեց Չալիկին ու իր հետ տարաւ: Մուկուչը բոլորովին յուզուել էր այս բաները լսելուց յետոյ:

—Ուրեմն էլ ոչինչ հարկաւոր չէ՞ անել. —հարցրեց նա սաստիկ յուզմունքից շնչասպառ լինելով:

—Ի՞նչպէս թէ ոչինչ: Հիմա այդ փուչերին պէտք է բռնել ու պատժել, որ ուրիշներին խրատ լինի: Հապա՛:

Եւ իրաւ՝ Մուկուչը մի այնպիսի ատելութիւն զգաց դէպի իր Զալիկի թշնամիները, որ նրանց առանց խղճալու կ'նահատակէր, եթէ ձեռքն ընկնէին:

Դ.

Պապին առհասարակ շատ էր սիրում որս անել: Այդ օրը նա կարծես նորից երիտասարդացաւ, երբ սկսեց ջահել ժամանակուայ պէս հետամուտ լինել զազաններին և նրանց դէմ թակարդներ լարել: Մուկուչն օգնում էր նրան, իսկ երեխաները շարունակ նրանց ետեւիցն էին վազում ու զանազան հարցեր առաջարկում, թէ՛ «այս ի՞նչ է», «իսկ այս բանն ինչո՞ւ ես այսպէս անում»... Եւ պապին շարունակ նրանց պատասխանում էր ու բացատրում: Առհասարակ այդ օրն երեխաները շատ բան լսեցին զազանների ու որսի մասին: Երեկոյեան հովանոցում ամեն բան կարգի բերին. սատակած վառիկները տարան, թառն առաջուան տեղն ամրացրին ու վրան երկու մեծ հաւ նստացրին: Այն ճեղքը, որի միջով անցել էր արքիսը, աւելի մեծացրին ու նրա առաջ պապին այնպիսի մի բան սարքեց, որ բոլոր երեխաներին զարմացրեց: Իսկա-

պէս դա մի հասարակ բան էր. ճեղքի վերեւ կախած էր նետ ու աղեղի նման մի բան, որի լարն արդէն ձգուած էր, իսկ նետի ծայրը ցած էր նայում: Եթէ մէկն ուզէնար ճեղքից ներս մտնել ու դիպչէր թուկին, որը միացած էր աղեղի լարի հետ, իսկոյն նետը ցած կ'թռչէր ու կը մխուէր ճեղքից ներս մտնողի մէջ: Որպէսզի երեխանները լաւ տեսնեն, թէ ինչպէս է գործում իր թակարդը, պապին ասաց նրանց որ հովանոցում մնան, իսկ ինքը դուրս գնաց և դրսից ուզում էր ճեղքը փալաս կամ փայտի կտոր մտցնել: Երեխաները կանգնած էին անշարժ և աչքերը չէին հեռացնում թուկից, որը սպիտակին էր տալիս հովանոցի անկիւնում: Ոչոք բան չէր ասում. կարծես թէ իսկական զազանի էին սպասում: Եւ ահա այդ խորհրդաւոր լռութեան մէջ, յանկարծ կարծես թէ մի բան ճռճուաց և մութը ճեղքից մի ինչ որ մոխրագոյն բան երևաց: Բայց յանկարծ լսուեցաւ մի տրըխկոց և նետն աղեղից դուրս թռուչելով՝ մխուեցաւ այդ մոխրագոյն բանի մէջ: Երեխաները վախից յետ քաշուեցան, բայց յետոյ ամեն բան իմացան: Այն մոխրագոյն բանը փալասի կտոր էր, որ գտել էր պապին հէնց այնտեղ, խոտերի մէջ: Պապին փալասը վերց-

րել ու փաթաթել էր փայտի ծայրին, որ գա-
զանի գլխին փոքր ինչ նման լինի: Նետը բոլո-
րովին ծակել էր այդ գլուխը և նրան մեխել
գետնի մէջ: Երեսւանները շատ խնդացին,
մինչև անգամ Ստեփանիկը, որ թէպէտ ոչինչ
չէր հասկացել, վեր ու վեր էր թռչում, ծափ
տալիս ու միւսներից պակաս չէր գոռում: Միայն
Օսանիկն էր կարծես թէ դժգոհ. յօնքերը կի-
տելով, նա կարծես թէ մի տեսակ վախով
նայում էր թէ ինչպէս պապին ու Մուկուչը
նորից սարքում էին թակարդը: Վերջապէս նա
ասաց.

— Խեղճ, նրան խօ շատ կ'ցաւի:

— Տեղն է, — պատասխանեց Մուկուչը. —
թող միւս անգամ ուրիշի հաւերը չ'գողանայ:

Սակայն հովանոցում հետզհետէ մթնում էր
և պապին մինչև անգամ սկսեց անհանգիստ լի-
նել, թէ չ'լինի չ'կարողանայ լուս-ցերեկով ամեն
բան վերջացնել: Երեսւաններին մայրիկը շուտով
տուն կանչեց, իսկ նա Մուկուչի հետ մնալով՝
շտապով սկսեց թակարդը սարքել:

— Մեր տղայ, այս կողմին էլ չանցնես, —
ասաց նա Մուկուչին ցոյց տալով այն տեղը,
որտեղից նրա կարծիքով աղուէսը պիտի մըտ-
նէր: — Օ, նա շատ խորամանկն է: Հէնց որ մի

կասկածաւոր բան նկատեց — ջարդուած խոտ է
այն թէ մարդու հետքերի հոտ, էլ չի մտնիլ:
Պէտք է այնպէս ճարպիկ վարուենք, որ այդ
խորամանկ փուչին գերազանցենք խորաման-
կութեան մէջ: Եւ պապին ինքնաբաւական կեր-
պով ժպտում էր, հաւատացած լինելով, որ նա
անպատճառ կ'գերազանցի աղուէսին խորաման-
կութեան մէջ...

Եւ իրաւ՝ ջարդուած խոտը փոցխով ուղղե-
լուց յետոյ՝ պապին մինչև անգամ ինքն էլ դժուա-
րանում էր գտնել այն տեղը, որտեղ թաղցրել
էր թակարդը: Մուկուչն անհամբերութեամբ
սպասում էր հեռւում մինչև նա կ'վերջացնի:

— Հը, ի՞նչպէս եղաւ, — հարցրեց նա կա-
մացուկ ձայնով ծերուկին, երբոր սա դուրս ե-
կաւ հովանոցից:

— Վերջացրի, — ասաց ծերուկը: — Որ կողմից
էլ ուղենայ մտնի, նրա բանը պրծած է:

— Իսկ դու այս կողմն էլ չ'գաս, — աւելաց-
րեց նա՝ վերջին անգամ աչքի անցնելով այ-
դին: — Հա, բակի այն դուռն էլ փակիր, որ
չներն այս կողմը չ'գան:

— Կ'փակեմ, — պատասխանեց Մուկուչը հե-
տեւելով պապուն բակի միջով:

Փողոցի մէջ նրանք իրարից բաժանուեցան:

— Էգուց վաղ արի, պապի:

— Վաղ կ'գամ, — պատասխանեց պապին
անյայտանալով մթութեան մէջ:

Ե.

Մուկուչը շատ յուզուած էր, նրա քունը չէր տանում: Մօր կողքին պառկած՝ նա անընդհատ պատմում էր նրան ինչ որ այդ օրը տեսել և լսել էր պապուց: Նրա պատմածի մէջ խառնած էր և՛ աղուէսը, և՛ աքիսը, և զանազան տեսակ թակարդներ—և բոլորն այնպիսի անկարգութեան մէջ, որ ոչինչ հասկանալ չէր կարելի: Բայց Մարիամն աշխատում էր նրան ուշադրութեամբ լսել. քնատար աչքերով լսում էր, շարունակ նայում էր նրան, մինչև որ յոգնածութիւնը յաղթեց և նա աչքերը խփեց: Մուկուչը շատ զարմոցաւ, երբ մի ինչ որ պատմութեան ժամանակ յանկարծ նկատեց, որ մայրը քնած է:

— Քնած ես, — հարցրեց նա ցածր ձայնով, բայց մայրն արդէն չէր պատասխանում: Նա հառաչեց, պատի կողմ շուռ եկաւ և սկսեց աշխատել որ քնի: Եւ ահա երազի մէջ նա տեսաւ նոյն բոլոր բաները, ինչի վրայ առաջ մտա-

ծում էր, բայց մի ուրիշ, օտարօտի դրութեան մէջ: Ահա օրինակ ճանապարհ—այս այն՝ ճանապարհն է, որի վրայով պիտի անցնի աղուէսը. ճանապարհի ծայրին կան դռներ, որոնք տանում են մի մութը զնդան—նա գիտէ, որ այս այն ճեղքն է, որի միջով աղուէսը հովանոց պիտի մտնի. զնդանի մէջ, դռների մօտ դրուած է մի երկաթէ մեծ օղակ—այս թակարդն է: Աղուէսը գալիս է, իսկ նա սրտատրոփ հետևում է աղուէսի ամեն մի քայլին: Աղուէսը մօտեցաւ: Ահա նա զգուշութեամբ բարձրացնում է թաթը և դնում սև օղակի մէջ տեղը: Եւ յանկարծ—
թրր'իսկ, թրր'իսկ... Սարսափելի օղակը կարծես երկու մասի բաժանուեցաւ և քալփաթինի պէս սեղմեց աղուէսի թաթը:

— Հայ բռնեցէք, բռնեցէք... Եւ Մուկուչն սկսեց ոտքերը շարժել, երևակայելով թէ վազում է աղուէսի հետևից: Համարեա ամբողջ գիշերը նա այսպէս անցկացրեց: Միքանի անգամ նա զարթեց և նստելով անկողնի մէջ՝ աշխատում էր նայել դէպի լուսամուտը—թէ արդեօք դեռ ժամանակը չէ: Բայց լուսամուտի ետևը նոյն խաւար գիշերն էր և Մուկուչը նորից պառկում էր և տեսնում նոյն երազները: Արևածագից դեռ շատ առաջ նա երազում տե-

սաւ՝ իբր թէ պապին եկել է, լուսամուտը թրխկ-
թրխկացնում է ու մատով կանչում է Մուկու-
չին: Զարթեց—պապին չկայ, բայց դրսում մի
քիչ լուսացել է և մի ինչ որ տեղ աքաղաղը
ծուղրուղու է կանչում:—Հիմա ժամանակ է,
մտածեց Մուկուչն ու սկսեց կամաց-կամոց շո-
րերը հագնել, որ մայրը չզարթնի: Ոչոք չլսեց
թէ նա ինչպէս շորերը հագաւ ու զգուշու-
թեամբ դուրս ծկուեց դռնից: Միայն երբոր
նա սրահը դուրս եկաւ և սանդուղքը նրա ոտ-
քերի տակ միքիչ ճռճուաց, տան ետեւից հաջա-
լով դուրս վազեց շունը, բայց տեսնելով, որ
ծանօթ մարդ է, սուս կացաւ: Մուկուչն անցաւ
բակի միջով և բացեց պարտէզի դուռը: Եւ
յանկարծ պարտէզից լսուեցան հաւերի յուսա-
հատական ձայները:—Այս ո՞վ է մտել հաւա-
րուն, —մտածեց Մուկուչը:—Աղուէ՛սը, —և յան-
կարծ նա ցնցուեց:

—Հասօ, Ալաբաշ, —կանչեց նա շներին և
վազ տուեց հովանոցի կողմը: Շները սլացան նրա
ետեւից և քիչ մնաց գլորեին նրան: Մուկուչը
չէր կարողանում նրանց հասնել: Նա հեռուից
տեսաւ թէ ինչպէս շները հովանոցի մօտ յան-
կարծակի շփոթուեցան, իրար անցան, յետոյ մի
կողմ ընկան, ապա միւս կողմ, վազ տուին ցան-

կապատի ուղղութեամբ և յանկարծակի շուռ
եկան բանջարանոցի կողմը: Մուկուչի առաջ
խոտերի մէջ փայլեց աղուէսի դեղին մէջքը: Նա
վազ տուեց ցանկանալով կտրել փախչողների
ճանապարհը:

—Բռնեցէք, բռնեցէք, շճւտ, շճւտ...—գո-
ռում էր նա շունչը կտրած և վազում էր ինչքան
ուժ ունէր: Իսկ աղուէսը ճանապարհին ոչ մի
ծակ-ծուկ չէր թողնում, որ մէջը չժանէր շնե-
րից թափելու համար: Միքանի անգամ շները
հէնց էն է ուզում էին բռնել, մէկէլ տեսնես,
յանկարծ նա չքանում էր, շները չկարողանա-
լով իրանց բռնել, առաջ էին ընկնում, իսկ այդ
ժամանակ աղուէսը—պո՛ւկ—ուրիշ կողմն էր վա-
զում: Կատաղութիւնից Մուկուչի լացը զալիս
էր. նա արդէն չէր յիշում թէ ուր կամ որ կողմն
է վազում: Պարտէզը, բանջարանոցը, ծանօթ
լճակը—բոլորն երազի պէս նրա աչքի առաջ
անցան և նա միջև անգամ չէր յիշում թէ որ
կողմը մնացին նրանք: Նա իր առաջ միայն ե-
րեք բան էր տեսնում. այդ աղուէսն ու շներն
էին:

9.

Պապին զարթեց արևածագին:

— Ի՞նչ է անում հիմա մեր Մուկուչը. ով գիտէ դեռ քնած է, — մտածեց նա դուրս նայելով իր խրճիթից: — Օհօ, արդէն ժամանակ է եղել:

Նրա առաջ ծագում էր տաք ու պայծառ արեգակը. դաշտ ու անտառ զարթել էին արդէն: Արևի ճառագայթները փոքր ինչ յետոյ ընկան և կալուածատիրոջ բակը: Ծառաները ժաժումամտ եկան. նրանցից մէկը Հասօին և Ալաբաշին էր փնտռում, որ կապի: Զարթել էր Մարիամը:

— Այս ո՞ր ջհաննամն են կորել Հասօն ու Ալաբաշը, — մտածում էր ծառան, ու կանգնելով բակի մէջ տեղը, շուարած մնացել էր թէ ինչու էլ առաջուան պէս շներն իր առաջ չեն վազում:

— Այս ո՞ր է փախել Մուկուչը, որ չ'տեսայ, — մտածում էր Մարիամը լուսամուտից դուրս նայելով:

Այդ ժամանակ երևեցաւ պապին:

— Պապի, շներին խօ չե՞ս տեսել, — գոռաց ծառան տեսնելով նրան:

— Պապի, Մուկուչին խօ չե՞ս տեսել, — հարցրեց Մարիամը դուրս գալով սենեակից:

— Ոչ քո Մուկուչին եմ տեսել, ոչ քո շներին, — ասաց պապին ծանր ու բարակ ու գդակը վերցրեց: — Պարտէզում կ'լինեն, ուրիշ ո՞րտեղ պիտի լինեն: Հրէն դուռն էլ բաց է, — աւելացրեց պապին փայտով ցոյց տալով դուռը:

Նրանք բոլորը գնացին պարտէզի կողմը, այն ինչ Մուկուչն ու շները ուժեղ ո՞րտեղ էին այդ ժամանակ: Աղուէսը նրանց շատ հարչարեց, մինչև որ ինքն էլ յոգնեց: Նա տեսաւ, որ իր հայրենի անտառն էլ չի կարող հասնել, յանկարծ մի ինչ որ զառիվայր սէզի մէջ անյայտացաւ: Դու մի ասիր, այնտեղ որջ է գտել ու մտել մէջը: Շներն էլ ուղեցան նրա ետևից մտնել, բայց չ'կարողացան, անցքը փոքր էր: Նրանք սկսան մոմուլ, կնձկընձալ ու թաթերով քչփորել սէզը: Մուկուչը բոլորովին կարմրատակել էր. նրա բուզը չորացել էր: Նա մէկ քիսի-քիսի էր անում շներին, մէկ նրանց հետ միասին սկսում էր գետինը փորել և շարունակ չորս կողմ էր նայում թէ չ'լինի աղուէսը մի անտեսանելի ծակից դուրս պրծնի ու փախչի: Նա գտաւ մի փայտ, փայտն սկսեց որջը խրել, որ զրանով դուրս փախցնի աղուէսին: Բայց փայտը

շատ հեռու չէր գնում, իսկ որչի բերանն այն-
բան պնդացել էր մի ինչոր ծառի խճճուած
արմատներով, որ ոչինչ չէր կարելի անել: Շատ
չարչարուեց Մուկուչը, շատ արիւն-քրտինք թա-
փեց, բայց ի՞նչ անէր: Բոլորովին յոգնած նա
նստեց գետնին ու հիմա միայն գլխի ընկաւ թէ
այս ուր է եկել:

— Ա՛խ հիմա, ո՞վ գիտէ, ինչեր են անում
տանը,— հառաչում էր նա, ու այդ՝ իրան հա-
մար անծանօթ տեղի չորս կողմն էր նայում:

Իսկ տանը այդ ժամանակ մեծ իրարանցում
էր ընկել: Մարդ չ'կար, որ չ'գիտենար Մուկու-
չի անյայտանալու մասին և ամեն մէկը նրան-
ցից նրա մասին այլ տեսակ էր պատմում: Այն-
քան զանազան տեսակ բաներ էին պատմում,
որ ոչինչ հասկանալ չէր կարելի: Երեխաները
զարթեցին թէ չէ՝ այնպիսի զարմանալի բաներ
լսեցին, որ, օրինակ, Ստեփանիկը այդ առաւօտ
մայրիկի մօտ ներս վազելով՝ ասաց.

— Գիտե՞ս, մայրիկ, մեր Մուկուչին աղուէսը
փախցրել է:

Եւ թէպէտ մնացածները ծիծաղում էին
Ստեփանիկի վրայ, բայց իրանք էլ մի առան-
ձին շատ բան չէին հասկանում: Միայն մայրիկը
բացատրեց թէ բանն ինչպէս պիտի եղած լի-

նէր: Գիշերը, ինչպէս ենթադրում էր պապին,
աղուէսը ծանօթ ճանապարհով մտել է հովա-
նոցը, որ հիմա ուրիշ հաւ փախցնի ու օտը
զցել է թակարդը: Երևի թակարդը նրա օտը
կոտրել է ու նա վախից ու ցաւից սկսել է
թրպրտալ ու կողկոնձալ. սրանով երևի զար-
թեցրել է հաւերին: Նրանք սկսել են գոռալ
ու Մուկուչը նրանց ձայնը լսելով՝ իհարկէ չէ
համբերել, այլ կանչել է շներին ու վազ տուել
հաւաքուն: Աղուէսի բանը բուրդ է եղել. շները
մօտենում են, իսկ թակարդը սեղմել է ոտն ու
չի բաց թողնում: Ի՞նչ անէր: Եւ ահա վերջին
բոպէին նա կրծել է իր ճգմած ոտն ու արնաթա-
թախ վազ է տուել երեք ոտների վրայ: Ար-
դեօք հասել են նրան շները ու վերջը ինչ է ե-
ղել—այդ յայտնի չէ: Կըզայ Մուկուչն ու ամեն
բան կը պատմի:

— Իսկ եթէ Մուկուչը կորցրել է ճանա-
պարհը,— հարցրեց Օսանիկը:— Նա խօ անտա-
ռի մէջ կ'մեռնի քաղցածութիւնից: Բացի զրա-
նից այնտեղ գայլեր էլ կան:

— Եթէ ճանապարհը կորցրել է, շները կը-
գտնեն, — պատասխանեց մայրիկը:— Մարիամն
ու պապին էլ արդէն գնացել են նրան փնտռե-
լու: Միք վախենալ. չի կորչի:

Սակայն Օսանիկը չէր կարողանում հանգստանալ: Երեխաները կանչում էին նրան խաղալու — նա չէր գնում իբր թէ շողի պատճառով ու շարունակ անի էր քաշում: «Ախ, երանի որտեղ է Մուկուչը. անի, երանի պապին կ'գտնի՞ նրան...» Բայց պապին զուր չէր իր ամբողջ կեանքն անցկացրել անտառում:

Շրջակայքը, ամբողջ քսան վերստ տարածութեան վրայ, նա այնպէս գիտէր, ինչպէս իր հինգ մատը. և մի ժամանակ կարող էր այդտեղ եղած բոլոր որջերն ու բները համարել: Ջահէլ ժամանակուայ պէս նա հիմա էլ այն ձորի կողմը գնաց, որտեղ առաջ շատ էր տեսնում աղուէսներ: Մուկուչի մայրը լռիկ նրա ետեւիցն էր գնում ու երբեմնապէս հառաչում էր ու երեսը խաչակնքում: Պապին երկու տեղ կանգնեց ու սկսեց ականջ դնել, յետոյ փչում էր իր հին սեւացած փողը, մի բոպէ կրկին մնում էր այդպէս կանգնած ու նորից առաջ էր գնում: Վերջապէս ձորին մօտիկ էին, երբ պապին նորից փչեց փողը. փողի ձայնի վրայ լսուեցաւ կարծես թէ շան հաջոց: Մուկուչի մայրն սկսեց ականջ դնել: Հաջոցը կրկնուեց աւելի մօտ տեղից ու յետոյ լսուեցաւ մարդկային ձայն:

— Կարծես թէ Սարիբէգն է, — փնթփնթաց պապին: — Հէնց այդպէս էլ է, այս նրա շներն են: — Սարիբէգն անտառապահ էր և մեր պապու մօտիկ բարեկամը: Ծառերի ետեւից հաջելով դուրս վազեց մի դեղին շուն ու սկսուեց պապուն քամուել: Մուկուչի մայրը փետացած մնացել էր:

«Մի՞թէ Սարիբէգն էլ չի տեսել Մուկուչին», մտածում էր նա և իրան համար աննկատելի կերպով նա արագացրեց քայլերը: Փոքր ինչ յետոյ երևեցաւ Սարիբէգի մոխրագոյն չուխան: Եւ յանկարծ Մարիամն սկսեց վազել: Պապին միայն հեռուից լսեց ինչպէս թէ մէկը «մայրիկջան» գոռաց, թէ ինչպէս հաջացին շներն ու Սարիբէգն սկսեց հռհռալով ծիծաղել:

— Դէ, հիմա փառք Աստծու, — ասաց պապին ու երեսը խաչակնքեց: Մի բոպէից յետոյ Մուկուչը մօր կողքին նստած ձորի ափին տաքտաք պատմում էր բոլոր պատահածը և աղաչում էր, որ մի ճար գտնեն աղուէսին որջից հանելու համար:

է.

Կէսօրին մօտ անտառից վերադարձաւ միայն Մարիամը: Նա դեռ բանջարանոցին չէր մօտե-

ցել, երբ Օսանիկը տեսաւ նրան հեռուից, նրա առաջ վազեց:

— Մենակ ես գալիս, — գոռում էր նա այնպիսի հեռաւորութիւնից, որ Մարիամն երբեք չէր կարող լսել:

— Մուկուշը, Մուկուշը զրտեղ է: Զգտա՞ք նրան, — կրկնում էր Օսանիկը հեռուից:

Բայց Մարիամը կամաց-կամաց էր առաջ գալիս. Օսանիկին ոչինչ չէր պատասխանում, այլ ձեռքերով ինչոր նշաններ էր անում:

— Հանգստացիր, օրիորդ, — ասաց նա երբոր բոլորովին մօտեցաւ Օսանիկին: — Գտանք Մուկուշին: Փառք Աստծու, անտառապահ Սարիբեգն էր տեսել: Ասում է՝ ճատած էր որջի առաջ ու լաց էր լինում: Սարիբեգը հարցնում է՝ «ինչի՞ ես լալիս»: Թէ՛ «աղուէսը որջը մտաւ ու չի դուրս գալիս»: Այնքան է ծիծաղել Մուկուշի վրայ, այնքան, որ էլ ինչ ասեմ...

— Իսկ հիմա զրտեղ են նրանք, — հարցնում էր Օսանիկը:

— Այնտեղ մնացին: Մի ինչ որ որջ են ուզում փորել ու աղուէսի ձագեր հանել միջից: Բայց Մուկուշն ինձ ասաց, որ ես ձեզ բան չասեմ: Ասում է՝ «կը գամ ու ամեն բան ես ինքս կը պատմեմ»: Օսանիկը շատ ուրախացաւ:

Թէպէտ նրա սիրտը շատ էր ուզում իմանալ, թէ անտառում հիմա ինչ է անում, բայց այս բանը զխաւորը չէր. զխաւորը նա արդէն իմացաւ և ուրախ-ուրախ վազեց մայրիկի մօտ նրան պատմելու: Այդ օրը Մարիամին հանգիստ չէին տալիս: Մեծից մինչև փոքր, ծառաներից սկսած մինչև գիւղացիք — ամենքը պատմել էին տալիս այն բոլորը, ինչ որ եկել էր Մուկուշի գլխին:

Ճաշից յետոյ ժամի այսպէս 4—5-ին Մուկուշն ինքը վերադարձաւ տուն: Նա շատ քաղցած էր. ուզում էր խեղճը մի բան ուտել ու յետոյ փոքր ինչ հանգստանալ: Նրա բաղդից կալուածատիրոջ երեխաներն այդ ժամանակ ճաշում էին — նրանք միշտ այդպէս ուշ էին ճաշում — և Մուկուշի գալը դեռ չէին իմացել, թէ չէ նրան հանգիստ չէին տալ: Նա հաց կերաւ, կշտացաւ, Հասօին ու Ալաբաշին էլ կերակրեց ու կապեց: Հէնց այս ժամանակ իմացան երեխաները, որ Մուկուշն եկել է: Օսանիկը ճաշից վերկացաւ թէ՛

— Մայրիկ, ես կարկանդակ չեմ ուզում. թող վեր կենամ:

— Իսկ ես կարկանդակը զրպանս կ'զնեմ, — վրայ բերեց Ստեփանիկը:

Ճար չ'կար: Մայրիկը բոլորին էլ թոյլ տուեց վեր կենալու:

Իսկ Մուկուչն այդ ժամանակ պարտիզումն էր: Նա սրտատրոփ տնտղում էր արնաթաթախ թաթը, որը դեռ մնացած էր թակարդում:

— Բարե, Մուկուչ, բարե, — գոռացին յանկարծ երեխաներն ու արագութեամբ վրայ պրծան Մուկուչի վրայ, այնպէս որ խեղճին քիչ մնաց գլորէին:

— Մուկուչձան, շուտով պատմէս թէ ինչպէս բռնեցիք աղուէսին:

— Դեռ նստեցէք այստեղ, — ասաց նա ցոյց տալով հովանոցի դռան շէմքը ու լուրջ դէմքով սկսեց.

— Այն աղուէսը, որը Չալիկին փախցրեց, ձեռքներիցս փախաւ: Նա երեւի մեր ձեռքն այլ ևս չի ընկնի, — ասելացրեց նա փոքր ինչ կոտրուած: — Հասօն ու Ալաբաշն անփորձ շներ էին, ուրիշները որ լինէին, կ'բռնէին: Բայց ինչ արած — այն էլ լաւ է, որ իմ Չալիկիս տեղ իր մի ոտից զրկուեց: Այդ բանն էլ չի մոռանալ: Իսկ այն ծակը, որի մէջ նա թագնուեց, քարերով կախեցինք: Թող սասկի քաղցածութիւնից: Հիմա մենք ուզում ենք նրա ձագերին բռնել: Սարիբէգն ինչ է ասում. «Այսօր, ասում

է, անցնում էի անտառով ու լսեցի աղուէսի ձայներ: Սկսեցի, ասում է, փնտռել ու ինչ տեսայ — միքանի աղուէսի ճուտեր դուրս են եկել որջից, անհանգիստ կերպով դէս ու դէն են վազում ու ինչ որ փնտռում են: Մէկը, ասում է, իր պստիկ դունչը բարձրացրել է ու հոտոտում է, միայն առաջի թաթերով ցատկում է քուռջի վրայ ու ականջները ցից արած՝ նայում է, կարծես թէ սպասում է մէկին: Երեւի, ասում է, այդ ժամանակ մայրը սովոր է եղել նրանց կերակուր բերել, ու նրանք էլ դուրս են եկել մօր առաջը կտրելու, — իսկ մայրն, ասում է, չ'կար»: Ո՞րտեղից կ'լինէր, — ասելացրեց իրանից Մուկուչը, — քանի որ նա մեր հաւաքնի թակարդում արնաքամ էր լինում:

— Իսկ դու ինչից գիտես, որ այդ այն աղուէսն է եղել:

— Նա էր, հապա: Սարիբէգն ասում է, որ այդ ժամանակ աղուէսներն իրանց տանն են լինում ու գիշերուանից բերած որսով կերակրում ձագերին: Իսկ այն ձագերը քաղցած են եղել ու մայրն էլ տանը չի եղել, ուրեմն...

— Հապա այն աղուէսն ինչի՞ իր ձագերի մօտ չ'գնաց: Զէ որ նա ուրիշ որջ մտաւ:

— Ի՞նչ անենք որ: Պապին պատմում է, թէ

երբոր աղուէսը վիրաւորուած է ու վրայից արիւն է վազում, նա իր ձագերից վախենում է ու նրանց մօտ սկի չի գնալ, որովհետեւ նրանք քաղցած-քաղցած՝ արիւն տեսներով՝ մօր վրայ կը յարձակուեն:

—Ի՞նչ յիմարներ են.—նկատեց Ստեփանիկը:

—Լաւ: Զագերին չիմա ո՞նց պիտի բռնէք,— հարցրեց Օսանիկը:

Ո՞նց: Թափարդ կ'շինենք:

Ու Մուկուչն սկսեց խոտի վրայ ցոյց տալ ու բացատրել, թէ ինչպիսի թափարդ պիտի շինեն*):

—Ա՛խ, երանի ես այնտեղ լինէի,—բացականչեց երեխաներից մէկը:

—Ես էլ, ես էլ,—աւելացրին միւսները:

—Գիտես, Մուկուչ: Մենք մայրիկին կը խնդրենք, որ մեզ էլ թողնի քեզ հետ անտառը գնալու:

*) Աղուէսի որջը սովորաբար բաղկացած է մի նեղ մուկը սենեակից, որտեղ քնած է լինում ողջ ընտանիքը, և զանազան անցքերից, որոնցից կարելի է զանազան ուղղութեամբ դուրս գալ: Եթէ որսորդներն ուզում են բռնել ձագերին, առաջ իմանում են, թէ ինչ ժամանակ նրանց մայրը տանը չի լինում և այդ ժամանակ կախում են անցքերի բոլոր բերանները: Յետոյ ականջ են դնում ու ձագերի ձայնից իմանում են մօտաւորապէս թէ որտեղ է նրանց սենեակը և այնտեղ վերից սկսում են փորել: Զագերը, որոնք այդ ժամանակ

—Հիմա արդէն ուշ է,—պատասխանեց Մուկուչը:—Աւելի լաւ է՝ էգուց: Էգուց մենք կ'սկըսենք ձագերին հանել, ու դուք էլ եկէք տեսներու: Իսկ չիմա պապին ու Սարիբէզը տրեխներն են կարկատում: Ի՞նչ պիտի տեսնէք:

—Լաւ,—ասացին երեխաները:—Էգուց:

Ը.

Աղուէսի բանը շատ վատ էր: Շներից ազատուելով՝ նա մի քանի ժամ շարունակ մեռածի պէս պառկած էր որջում և չէր լսում թէ ինչպէս Սարիբէզն ու Մուկուչը կախում են որջի բերանը: Նրա բաղդից որջը զատարկ էր և նա կարող էր ուզածի չափ հանգստանալ՝ առանց վախենալու թէ ահա, որտեղից որ է, կ'գայ որջի տէրն ու նրան կ'վռնտի: Երեկոյեան նա զարթնեց և իսկոյն յիշեց իր երեխաներին: Խեղճերը հիմա ով գիտէ քաղցած-ծարաւ սպա-

բաւականին յիմար են լինում, վախեցած՝ թագնում են զանազան անցքերում, իսկ որսորդները, հասնելով աղուէսի սենեակին, փորում են սենեակի յատակն ու փոսը ծածկում են բարակ ձողերով, տերևներով ու հողով, որ առաջուայ յատակին նման լինի: Սենեակի առաստաղն էլ ծածկում են մամուռով, տաշեղներով ու հողով, որ մուկը լինի: Զագերը հետզհետէ դուրս գալով անցքերից ու կամենալով սենեակը մտնել՝ ընկնում են փոսը: Ահա այսպիսի թափարդ էր սարքել Սարիբէզը:

սում են նրան ու լաց են լինում: Եւ նա ուզեց իսկոյն և եթ դուրս գալ: Եւ յանկարծ— այս ինչ է. եւբք փակուած է: Անծանօթ, նեղ ու մութ որջում նա կարծես թէ գերեզմանի մէջն է: Ի՞նչ անի: Փորձեց գետինը փորել, բայց մի թաթով ի՞նչ պէտք է փորի: Նրան օգնեց նուրբ հոտառութիւնը: Նա իմացաւ, որ որջը ետեւի կողմից մի ուրիշ մուտք էլ ունի, որ չեն նկատել Սարիբէգն ու Մուկուչը: Վերջապէս այդ մուտքն էլ գտաւ: Անտառն արդէն մթնում էր, երբ նա դէս ու դէն նայելով դուրս եկաւ որջից ու զգոյշ կերպով սկսեց մօտենալ իր բնակարանին: Հանգիստ էր ամեն կողմ, բայց աղուէսի սիրտը թռթռում էր: Ամեն մի քայլափոխի վրայ մարդկանց նոր հետքեր էին երևում և այս բանը շատ էր նրան անհանգիստ անում: «Շուտով մի տուն հասնեմ, մտածում էր նա, ու ձագուկներին մի ուրիշ աւելի հեռու տեղ տանեմ»: Ահա նա արդէն մօտենում է, մի քիչ էլ, ու արդէն այն թփերի ետեւը, զառիվայրի տակ նրա որջը կ'լինի:

Բայց այս ի՞նչ է: Որջի վերեւից կարծես թէ մէկը տաշեղներ ու հող է ածել: Իսկ տաշեղների մօտ պառկած են ինչ որ երեք կենդանի:

Մի՞թէ սրանք մարդիկ են: Եւ աղուէսը

սարսափահար՝ տեղն ու տեղը փետացած մնաց: Բայց մարդիկ անշարժ են, կարծես թէ քնած լինեն: Մի փոքր ինչ սպասելուց յետոյ նա վճռեց կամաց-կամաց մօտենալ ձագերին: Բայց ձագերը հոտով իմանալով, որ իրանց մայրը մօտ է, այնպիսի մի ճղճղոց բարձրացրին, որ ամեն բան իրար խառնուեց: Մէկէլ տեսնես՝ շներ հաջեցին (Սարիբէգի շներն էին), պառկած մարդիկ վերկացան ու սկսեցին մանգալ: Պէտք էր նորից թագնուել ու սպասել, որ ամեն բան նորից հանդարտուի: Այդ ժամանակ մարդիկ ցախ հաւաքեցին ու խարոյկ վառեցին: Կրակի առաջ տաքանալով՝ շներն սկսեցին նիրհել: Շուտով քնեցին և երկու հասակաւոր մարդիկը, միայն փոքրը երկար չէր քնում: Եթէ աղուէսն այս առաւօտ տեսած լինէր այն մարդու դէմքը, որն այնպէս հետեւում էր նրան, իսկոյն կ'ձանաչէր, որ այդ չքնողը Մուկուչն է: Հէնց որ մի քիչ մթնել էր՝ Մուկուչի սիրտը չէր համբերել ու իսկոյն նորից անտառ էր վազել: Միևնոյն էր՝ նրա բունը չէր տանի տանը: Հիմա նա Սարիբէգի ու պապու հետ աղուէսի բնին պահպանութիւն էր անում: Նրանք քնել էին, իսկ նա ծալապապատիկ նստած՝ կրակին էր նայում: Խարոյկն այնքան էլ լաւ չէր վառւում. ծառերն ու թփերը

Նրա շուրջը կարմրել էին և կարծես թէ ցնցւում էին, հէնց որ բոցը շարժւում էր կամ աւելի պայծառ էր վառւում: Ուղիղ կրակի ետեւն երևում էր որջի գլխաւոր մուտքը, որը հիմա ծածկած էր քարերով ու չոր ճիւղերով: Սովորաբար այստեղովն էր աղուէսը դուրս գալիս ու ներս մտնում: Այս նեղ մուտքի բերանում տեղտեղ կպած էր աղուէսի բուրդը:

Ա՛խ, ինչ լաւ տեղ էր այս տեղն աղուէսի համար: Ի՛նչքան ազատ էր ապրում նա այստեղ հէնց երէկ: Ամեն մի քարի կտոր յիշեցնում էր նրան, թէ ինչպէս ուրախ ու անհոգ խաղում էին այստեղ նրա ձագուկները, ցատկրտում էին կամ վազ էին տալիս այն մկների ետեւից, որոնց բերում էր հոգատար մայրը, որ իր զաւակները որս անել սովորեն: Ի՛նչպէս ազատ, արձակ կերպով նրանք տաքանում էին արեգակի տակ... Իսկ հիմա նրանց սիրելի որջը մի բանտ է դարձել, որտեղ պիտի մեռնեն նրա թանկագին ձագուկները:

Տխուր-տրտում աղուէսը գնաց և մտաւ մի կիսով չափ փթած և գետին տապալուած ծառի բնի տակ և այնտեղ սկսեց սպասել, թէ վերջն ինչ կ'լինի: Առժած թաթը սարսափելի կերպով ցաւում էր, բայց նա երբեմնապէս էր

միայն լիզում այդ թաթը, որովհետեւ վիշտն ու ահը աւելի խիստ էին ցաւից: Նա աչք չէր հեռացնում խարոյկից, մարդկանցից, որջից, որտեղ հիմա լուռ էին և երեւի արդէն քնել էին նրա խեղճ պատիկ, դեղին աղուէսիկները: Նրանք այնքան յիմար էին, որ չէին իմանում թէ էգուց առաւօտ ինչ է սպասում նրանց. միայն մայրական սիրող սիրտն էր, որ հալումաշ էր լինում նրանց համար:

Մուկուշը դեռ էլի չէր պառկել: Նրա քունը թէպէտ շատ էր տանում, բայց իրան պահում էր ու կամ օրօրւում էր կողքի վրա կամ գլուխն առաջ ու հետ թափահարում: Բայց աղուէսին նա թւում էր ոչ թէ գիւղական մի պարզամիտ տղայ, այլ իբրեւ մի դաժան հրէշ, որ չարախնդութեամբ պահպանում էր նրա ձագերին, որ յետոյ սպանի կամ նահատակի նրանց:

Թ.

Այդ գիշերը շատ երկար տևեց աղուէսի համար: Վերջապէս ծէզն սկսեց բացուել: Հովիկն անցաւ անտառի միջով. դողդողացին տերեւները, տեղ-տեղ սկսեցին երգել թռչունները: Այս այն սովորական ժամանակն էր, երբ ա-

դուէսը գիշերուան որսն իր ձագուկների համար էր բերում: Այսօր էլ սովորականին պէս նրանք զարթեցան, փորձեցին որջից դուրս վազել մօր առաջը կտրելու, բայց որջի բոլոր բերանները փակուած էին: Չորս կողմը մութն էր, օդը ծանր... նրանք քաղցած են... ո՞ր է մայրը: Ո՞ւր է պայծառ և ուրախ արեգակը: Ո՞ւր է անտառի արձակ ու անուշաբոյր օդը... Եւ նրանք սկսեցին մղկտալի ձայնով լալ ու կնձկընձալ: Հասաւ և աղուէսի ականջն իր սիրելի զաւակների լացի ձայնը: Նա ամբողջ մարմնով դողդողաց, ուզեց առաջ մղուել, բայց... ոչ: Կըսականեն մարդիկը, կ'պատառոտեն շները. գուցէ նա էլի պէտք է գալի իր ձագերին, գուցէ մի կերպով կ'փրկի նրանց: Եւ նա իրան պահեց, աւելի խորը մտաւ փթած բնի տակ և մեռածի պէս անշարժ պառկեց: Բայց ժամանակն անցնում էր—երկար էր թւում այդ ժամանակը—և թշուառ մօր սիրտն աւելի ու աւելի էր ցաւում:

Արեն արդէն բարձրացել էր, երբ Սարիբէզն ասաց.

—Դէհ, ժամանակ է: Ձագերին հանենք: Ես նրանց ձայներից նկատում եմ, որ նրանք արդէն փոսումն են:

Մուկուշը ցնցուեց ուրախութիւնից, բայց յետոյ մտաբերեց.

—Ախր, հիմա հանել չի կարելի,—ասաց նա:—Պարոնի որդիքը պիտի տեսնելու գան: Գնամ նրանց իմաց անեմ:

—Դէ, շուտով գնա՛, —պատասխանեց պապին:—Բայց որ այդպէս է, ուրեմն ձագերին էլ սպանել չի լինի, որովհետեւ երեխաները կուզենան հետները խաղալ: Ուրեմն չ'մոռանաս, տանից մի հաստ տոպրակ կամ ամուր քթոց բեր:

—Լաւ.—ասաց Մուկուշն ու անհետացաւ անտառի կանաչում, իսկ Սարիբէզն ու պապին նորից տնտղեցին որջի բերանները, պառկեցին արեգակի տակ ու կպցրին չիբուխները:

Աղուէսը չէր հասկանում, թէ ինչ էին խօսում մարդիկը, բայց նրա համար պարզ էր, որ նրանք վատ բան են ուզում անել: Նա կուրծքն ամուր սեղմել էր գետնին. նրա սիրտը սաստիկ թռթռում էր ու թռթռոցին ձայն էր տալիս գետինը:

Իսկ պապին ու Սարիբէզը ծանր ու բարակ զրոյց էին անում, առանց մինչև անգամ մտքովն անցկացնելու, թէ ինչքան սարսափելի կերպով տանջւում էր մի մայրական սիրտ իրանցից մի փոքր հեռու:

Յանկարծ անտառի միջում լսուեցան մանկական ուրախ աղաղակներ և շուտով երևեցան երեխաները, մայրիկը և ապա Մուկուչը, որը շալակած ունէր փալամներով փաթաթած մի ահագին քթոց: Նրանք ուրախ-ուրախ բարևեցին պապուն ու Սարիբեգին և շարունակ նայում էին որջի գլխին թափած ցախին:

— Կոտորե՞նք, թէ կենդանի հանենք, — հարցրեց ցածր ձայնով Սարիբեգը մայրիկին:

Բայց Օսանիկը լսեց այս բանը: Նա փաթաթուեցաւ մօրն արտասուելով:

— Մայրիկջան, ասա չսպանեն: Մենք մեզ հետ կ'տանենք... Մենք նրանց կ'կերակրենք, կ'ազատենք ու նրանք էլ հաւեր չեն գողանալ: Մայրիկջան, բարի մայրիկ, ասա չսպանեն, — խնդրում էր Օսանիկն արտասուելով:

Մնացած երեխաներն էլ մօր չորս կողմը հաւաքուեցին ու խնդրում էին, որ թոյլ չ'տայ ձագերին սպանելու:

— Եթէ այս ձագերին բակում պահես, աղուէսն էլ չի հեռանալ այնտեղից, — փնթփնթաց պապին: — Այն ժամանակ էլ նրա ձեռքից պրծնել չի կարելի:

Սարիբեգի մեղքն եկաւ երեխաները:

— Է՛հ, երեք ոտով, այն էլ սիրտը կոտրածը

ինչ պէտք է անի, — ասաց նա: — Կ'սկսի բակի շուրջը պտուտ պտուտ դալ ու այն ժամանակ հրացանով նրան սպանել զօռար չի լինի: Իսկ ձագերն ուրախ գազանիկներ են. նրանք մեր պատիկ պարօնների հետ կ'խաղան: Եւ եթէ նրանց հետ մարդ լաւ վարուի, նրանց մինչեւ անգամ չների պէս կարելի է վարժեցնել:

— Տեսնո՞ւմ ես, մայրիկջան, ինչ է ասում Սարիբեգը: Մայրիկջան, բարի մայրիկ, մեզ նուիրիր ձագուկները:

— Ձեր ձեռքից խօ պրծնել չի լինի: Դէ թող ձերը լինի:

Երեխաներն ուրախութիւնից ծափ տուեցին, իսկ ձագուկները նրանց աղաղակից վախեցած՝ ձայները կտրեցին:

— Դէ, Մուկուչ, հանիր, — դարձաւ — պապին Մուկուչին:

Յանկարծ ամեն բան լուեց: Երեխաները չնչերը կտրած՝ նայում էին, թէ ինչպէս Մուկուչը քթոցը Սարիբեգին յանձնելով՝ ծնկների վրայ կանգնեց, զգոյշ կերպով մի կողմ ածեց ցախը, նայեց փոսի մէջը, ապա ձեռքը մէջը կոխեց և յանկարծակի ոտի վրա կանգնեց: Նրա ձեռքին թրպրտում էր մի դեղին թաւամազ աղուէսիկ, որը շարժում էր իր չորս ոտներն ու պոչը:

—Այն ինչ գեղեց...—բացականչեցին երե-
խաները, բայց դեռ խօսքը բերանին՝ լռեցին:

Աղուէսի ձագը ճարպիկ կերպով ձկեց գլուխը
և այնպէս սաստիկ կծեց Մուկուչի ձեռքը, որ
նա ցաւից ու վախից վայր գցեց ձագին, որը
մի ակնթարթում կծկուեց, խփեց ետևի ոտները
գետնին, ցատկեց ու անհետացաւ թաւուտ ան-
տառում:

Աղուէսը քիչ մնաց ուրախութիւնից հաջեր,
բայց իսկոյն յիշեց, որ որջի մէջ դեռ ուրիշ
երկու ձագ էլ ունի. դրա համար նա կրկին
տխուր տրտում իր տեղը նստեց:

Երեխաները, շներն ու Սարիբէզն իսկոյն
ձագի ետևից ընկան: Բայց անտառն այնքան
խիտ էր և ձագն այնքան փոքր, որ շուտով ամենքը
հասկացան, որ նրա բռնելն անկարելի է: Այդ
ժամանակ որջի մօտից լսուեցաւ պապու աղա-
ղակը:

—Այ, տօ անիծուած, այ, տօ աւազակի
ծնունդ, այ, տօ... թո՛ւհ:

Երբ ամենքն աղուէսի ձագի ետևիցն ընկան,
որջի մօտ մնաց միայն պապին, որ միւսներին
ձեռքից չթողնի: Նա էլ Մուկուչի պէս չոգեց
ու ձեռքը կոխեց փոսը:

Աղուէսի արիւնը գլուխն ընկաւ... Այս ինչ

է. մէկի ետևից ընկած հալածում են, միւսին
էլ ուզում են հանել, որ տանջեն...

—Վի՛րկեմ,—վճռեց նա:—Իսկ եթէ ինձ
սպանեն... թող սպանեն: Գոնէ զաւակներիս
հետ միասին կ'մեռնեմ:

Հանդարտ, առանց մինչև անգամ շնչելու
նա պապուն մօտ սողաց, մինչդեռ վերջինս
ձեռքը փոսումն ունէր, բայց հէնց որ սա ոտի
կանգնեց աղուէսի ձագուկին պոչից բռնած,
աղուէսը վրայ թռաւ բռնեց իր որդու վզից
և արագաբար սլացաւ անտառի խորքը:

Պապին այնպէս շշկուեց, որ մինչև անգամ
մոռացաւ աղուէսի ետևից ընկնել. նա միայն
զարմացած ձեռքերն էր թափէթափ տալիս,
ախ ու վախ քաշում ու հայհոյում: Շները հեռու
էին, անտառի միւս կողմն ու դեռ աշխատում
էին գտնել առաջին ձագին, իսկ երեխաներն ու
Սարիբէզը մօտենում էին որջին խօսելով ու
մխիթարելով Մուկուչին, որը ջգրից, ամօթից
ու ձեռքի ցաւից լաց էր լինում:

Երբ նրանք պապուն մօտեցան, երկրորդ
ձագն արդէն հեռու էր:

—Հը, ինչ է պատահել, պապի,—զոռաց
հեռուից Սարիբէզը:

—Ի՞նչ պիտի լինի: Ախր, խլեց է, հէնց
ձեռքիցս խլեց:

— Ո՞վ խլեց, ո՞վ:

— Աղուէսը, էն փուշը, սատանի ծնունդը:

— Ախր, ի՞նչ խլեց, ասա է:

— Իր ձագը, իր ձագը: Հէնց էն է ես պո-
չից... մէկ էլ տեսնես աղուէսը... Օ՛հ նրա,
օ՛հ... — պապին այնպէս էր շշկուել ու բարկա-
ցել, որ նրա դէմքին նայողն իսկոյն կ'ծիծաղէր:
Տիկինն ու Սարիբէգն ակամայից ծիծաղեցին:

— Երկուսդ էլ ցոյց տուիք ձեր շնորքը, —
նկատեց Սարիբէգը: — Պապի, դու շատ էլ մի
նեղանար: Աղուէսների հետ գործ ունեցողը
ամէն բան ի նկատի պիտի ունենայ. խօս գիտես,
նրանք շատ անգամ փորձանքի ժամանակ առիւ-
ծից էլ աւելի քաջ են դառնում, իսկ խորաման-
կութեան մէջ նրանց ո՞վ կ'համարի:

— Այդ խօս այդպէս է, — համաձայնում էր
պապին. — բայց ախր ի՞նչպէս արաւ. օ՛հ, նրա
ծնունդը... տեսմք:

— Թողէք հիմա ես փորձեմ բազդս, — ասաց
Սարիբէգը: — Պապի, դու բթոցը բռնիր, իսկ դուք,
օրիորդ, հէնց որ ձագուկը մէջը զցեմ, իսկոյն
ծածկեցէք փալասով:

Այս անգամ բանը յաջող գնաց: Զագը
թրպրտում էր ու կողկոնձում, բայց բթոցն ամուր
կերպով չորս կողմից փալասով փաթաթեցին

ու Սարիբէգի շալակը տուին: Ամբողջ ճանա-
պարհը աղուէսի մասին էին խօսում: Մուկուշի
բարկութիւնը դեռ չէր անցել:

— Սպասիր, անպիտան, — սպառնում էր նա
աղուէսին: — Եթէ երկրորդ օտոք էլ չ'կտրեմ
թակարդով, ես ի՞նչ տղայ եմ: Սպասիր, էլ գողու-
թիւն չես անի ու մարդկանց վրայ էլ չես յար-
ձակուի:

— Զուր ես յոյսդ թակարդի վրայ դրել, —
պատասխանեց Սարիբէգը: — Հիմա այդ աղուէսը
սովորեց: Ել բո թակարդը չի ընկնի: Նրան
հիմա հրացանով սպանելուց աւելի ուրիշ ճար
չ'կայ:

— Ոչ, իմ կարծիքով այդ աղուէսը շատ լաւ
աղուէս է, — ասաց Օսանիկը: — Նա քաջ է ու
թշուառ: Նրան սպանելը մեղք է:

— Բոլորովին էլ մեղք չէ, — փնթփնթաց
Մուկուշը:

Մայրը, նկատելով, որ աղուէսի համար ե-
րեխաների մէջ թունդ վէճ է սկսւում, խօսքը
փոխեց:

— Հիմա մենք այս ձագը ո՞րտեղ պիտի
պահենք, — ասաց նա: — Բթոցում չի կարելի,
իսկ մեր սենեակներում՝ աւելի էլ:

— Ես գիտեմ, որտեղ կարելի է պահել, —

գողաց Մուկուչը:—Չարդախում պղնձէ մի մեծ վանդակ կայ: Մայրս պատմում էր, որ ձեր պապը մէջը մի ինչ որ թուլթակ անունով թռչուն է պահելիս եղել: Քանի որ ձագը փոքր է, նրա համար նեղ չի լինի վանդակը, իսկ երբ որ նա կ'մեծանայ ու փոքր էլ կ'ընտելանայ, նրան կարելի է ամբարում կամ մի այլ տեղ պահել:

—Լաւ խելք է,—համաձայնեց Սարիբէգը:—Թուլթակների վանդակներն ամուր են լինում: Նրանց մինչև անգամ մեծ աղուէսը չի կարող քանդել:

Տանը ամենից առաջ աշխատեցին ձագին կերակրել: Բայց նա ոչ մի բանին չէր մօտենում, չէր ուտում ու ոչոքին էլ մօտ չէր թողնում: Իսկ երբ մենակ էր մնում, կողկոնձում էր ցաւալի ձայնով, դողդողում էր ու դէս ու դէն նայում:

Չարդախից ցած բերին վանդակը, սրբեցին ու դրեցին պարտիզում մի ծառի տակ: Սարիբէգը ձագին քթոցից հանեց ու վանդակի մէջ նստացրեց: Վանդակում մի մուլթ անկիւն չկար, որտեղ խեղճ ձագուկը կարողանար կուչ գալ, իսկ մանուկները շրջապատելով վանդակը՝ շարունակում էին իբր թէ սիրտ տալ ձագուկին, փաղաքշել ու կերակրել նրան: Բայց նա վախե-

նում էր նրանցից, մի ծայրից միւս ծայրն էր ընկնում, դողդողում էր ու երբեմնապէս մինչև անգամ ատամները բանալով՝ սպառնում:

Վերջապէս վանդակին մօտեցաւ և մայրիկը: Նա փոքր ինչ ժամանակ նայում էր ձագին և յետոյ ասաց:

—Նա ձեզ չի հասկանում ու վախենում է ձեզանից և շարունակ կ'վախենայ, եթէ դուք նրան այդպէս անհանգիստ կանէք: Սւելի լաւ է թող ձեզանից մէկն ու մէկը մնայ այստեղ ու աշխատի ընտելացնել նրան, թէ չէ նա քաղցից կ'մեռնի:

Երեխաները յետ քաշուեցան, բայց ձագուկն այնքան էր նրանց դուր գալիս, որ հէնցոր մայրը հեռացաւ թէ չէ, նրանք նորից շրջապատեցին վանդակը:

Սկսեց միջնել: Երեխաներին տարան քնելու, իսկ ձագուկը մնաց մենակ քաղցած ու ծարաւ, դողդողալով իր նեղ ու չոր վանդակում:

Ժ.

Մանուկներն այդ օրը շատ էին յոգնել: Նրանք քաղցր ու խորը քուն էին մտել: Չէր տանում միայն Օսանիկի քունը: Մայրիկի նա

քաղցից կ'մեռնի» խօսքերը նրա մտքից չէին հեռանում: Նրա մեղքն էր գալիս փոքրիկ որբացած ձագուկը: Նա մտաբերում էր թէ ինչպէս անհամբերութեամբ սպասում էր ճաշին, երբ փոքր ինչ երկար զբօսանքից վերադառնում էր տուն, կամ երբ խոհարարը փոքր ինչ ուշացնում էր ճաշը: Նա միքանի բոպէ, շատ-շատ մի ժամ, չէր կարողանում համբերել, իսկ թշուառ ձագուկը... Ոչ, հարկաւոր է, անպատճառ հարկաւոր է նրան կերակրել և այնպէս, որ ոչոք չ'տեսնի, որ ոչոք չ'վախեցնի ձագուկին: Օսանիկը ինքն էլ չ'նկատեց, թէ ինչպէս նա կամաց-կամաց վերկացաւ, շորերը հագաւ, մտաւ խոհանոց, վերցրեց ընթրիքից մնացած միքանի գետնախնձոր, ձու, մսի կտոր և զգուշութեամբ բաց արաւ խոհանոցի բակը տանող դուռը:

Յուլիսեան խաղաղ ու տաք գիշեր էր. հազարաւոր աստղեր փայլում էին երկնքում: Օսանիկը կանգ առաւ ու սկսեց ականջ դնել: Մի ինչ որ հեռու տեղում կանչում էին աքաղաղները. թեթեւ կերպով ցնցւում էին ծառերի տերեւները: Ձագուկի ձայնը չէր լսում:

«Երեւի քնել է, մտածեց Օսանիկը, կամաց-կամաց կ'մօտենամ ու երբ նա կ'զարթի, կերակուրն առաջը կ'դնեմ ու կ'գնամ: Նա այս կը-

տեսնի, էլ չի վախենալ ինձանից ու կարելի է մինչև անգամ ինձ սիրի: Յանկարծ լսուեցաւ ձագուկի ձայնը. այդ ձայնը այսօրուայ կողկոն-ձոցին չէր նմանում: Օսանիկը դեռ ձագուկին չ'տեսած՝ լսում էր թէ ինչպէս ճռճուում են վանդակի ձողերը: «Մի՛թէ ձագուկն ուզում է ձողերը կոտրել» մտածեց Օսանիկն ու արագացրեց քայլերը: Բայց հէնց որ նա մօտեցաւ ճեմելիքին, որտեղից երևում էր վանդակը, տեղն ու տեղը սառած մնաց:

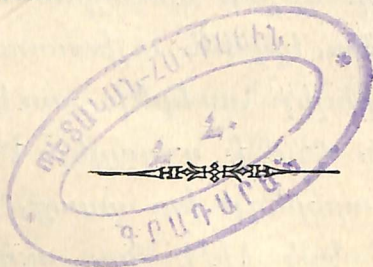
Ձագուկը մենակ չէր: Նրա թշուառ երեք ոտնանի մայրը նստած էր վանդակի առաջ և ատամներով ու թաթերով աշխատում էր բաց անել դուռը կամ կոտրել վանդակի պղնձէ հաստ ձողերից մէկը: Վանդակի մօտ, գետնի վրայ ընկած էր մի վիզը կրծած հաւ: Թշուառ մայրն իր գերի զաւակի համար կերակուր էր բերել: Իսկ ձագուկն իր վիշտը մոռացած՝ երբեմն խաղում էր մօր հետ, երբեմն աշխատում էր հաւը վանդակը ներս քաշել: Նա երեւի շատ էր քաղցած:

«Ախ, կրկին հաւ է գողացել: Ինչի՞ է եկել նա այստեղ: Սարիբէգը խօսասաց, որ հրացանով կ'սպաննի... Իսկ եթէ նա այսօր եկել է, նշանակում է ամեն օր կ'գայ. մինչև որ կըսպանուի...»

Օսանիկը ձագի համար վերցրած կերակուրը
դէն գցեց ու վանդակի մօտ վազեց: Աղուէսը
վախեցաւ, յետ ցատկեց ու թազնուեց թփե-
րում:

Օսանիկը բաց արեց վանդակը ու դուռը
բաց թողեց: Բայց ձագուկն այնքան յիմար էր,
որ ոչինչ չհասկացաւ ու վանդակից չէր դուրս
գալիս: Օսանիկը թազնուեց մի թփի յետև և
այնտեղից սկսեց նայել: Յանկարծ երևեցաւ
աղուէսն ու ցատկեց վանդակի ներսը: Նա ա-
տամներով բռնեց իր յիմար ձագուկի վզից,
վախվածով դէս ու դէն նայեց ու յանկարծակի
փախաւ:

«Շուտով փախիր, խեղճ աղուէս: Հիմա էլ
քեզ չեն սպանի և ուրախ կապրես քո սիրուն
ձագուկների հետ միասին» մտածեց Օսանիկը
նայելով նրա ետեից ու կամաց քայլերով վերա-
դարձաւ տուն:

19	Նամուս. վէպ. գրեց Շիրվանզադէ	1 —
20	Ստեփաննոսի Տարօնեցւոյ Ասողկան Պատմ. տիեզերական. 3-րդ տպագ	2 —
21	Թիֆլիսեցւոց մտաւոր կեանքը, Գ. Տէր Աղէքսանդրեանի	1 50
	Նոյնը ընտիր թղթի վրայ	2 —
22	Ղևոնդ պատմագիր	2 —
23	Սրբազան պատմութիւն հին ուխտի. Սա- հակ քահանայ Սահակեանի	— 30
24	Նոյնը ուսուցիչների համար	1 75
25	Սոկրատէս, թարգ. օր. Թ. Ստեփոյեան	— 10
26	Պատմութիւն Հայոց. Պալաստեանի	1 50
27	Ուղեցոյց գործնական շերամապահու- թեան. Կ. Մելիք-Շահնազարեանցի	— 40
28	Ժամանակագրութ. Հայոց Յ. Դարգելի	1 25
29	Վարդ-Ռէսլի, Սպիրի. թարգ. Ի. Յ.	— 10
30	Նալ և Դամայեանդի. Ֆ. Շմիդտի թարգ. Յ. Լալայեանցի	— 20
31	Աստուած գիտէ արդարն ու մեղաւորը Կոմս Լ. Տորտոյ. թարգ. Մ. Ա.	— 7
32	Հաւատարիմ Սովիարին. Վայլոնէր, թարգ. Փ. Վարդանեան	— 10
33	Լինհարդ և Գերտրուդ. Հենրիխ Պետտ- լոցցի. թարգմանութիւն	— 25
34	Յաւելուած ի գիրս պատմութեան Ստե- փաննոսի Տարօնեցւոյ Ասողիկ կոչեցելոյ. Նորայր Բիւզանդացի	— 20
35	Նաւի փոքրաւորը. Մ. Ռոզենհայնի. թարգմ. Յ. Լալայեան	— 15
36	Ուռենց Յովսէփ, Ե. Սպիրի. թարգ. Ի. Յ.	— 15
37	Մեծապատիւ Մուրացի. Յ. Պարոնեանի	— 40
38	Ազգային ջոջեր. Յ. Պարոնեանի	1 —
39	Բը-ա-բա, Է. Օթէշկոյի	— 15
40	Շնիկ. Կուլիկովայի	— 5
41	Շչեգրիւնի երեք զրոյցներ	— 10
42	Տարասկոնցի Տարտարէնը	— 40
43	Օրէանի կոյսը, Օստրոգորսկու	—
44	Արարատսկու ինքնակենսագրութիւնը	—

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0387649

45	Գաղափարական քահանայ, Պօտապենկո	— 75
46	Ընտանիքի յոյսը	— 10
47	Հոսհոսի ձեռատետրը Յ. Պարոնեանի .	1 —
48	Քիմիա Ռոսկոյի, թարգմ. Ա. Մելիք-Ալլահ- վերդեան	— 40
49	Շչեգրեինի երեք վէպիկ, թ. Մ. Ղազարեանի	— 15
50	Սասմայ ծռեր, Գարեգին սարկ	— 50
51	Ջալալքի բուրմունք, Ե. Լալայեանցի .	— 25
52	Դաստիարակութիւն Սպեների, թարգմ. Մ. Ղազարեանցի	1 —
53	Մըւռան. Ի. Շմիդտ թ. Ա. Քալանթար	— 20
54	Խան-Միրան	— 20
55	Տարաս-Բուլբա	— 40
56	Փշրանքներ, Գ. սարկ, Յովսէփեան.	— 50
57	Երկու քոյր, Ղ. Աղայեանց	— 25
58	Դրախտի ընտանիք, գրեց Խրիմեան Հայրիկ	— 60
59	Սիրաք և Սամուէլ, գրեց Խրիմեան Հայրիկ	— 50
60	Փորձանքների բժշկարան	— 20
61	Մակրէթ, Շէքսպիրի	— 50
62	Պաստեօր Ս. Բալադեանի և Ա. Քալանթարի	— 20
63	Խօլերա, բժ. Վ. Արծրունու	— 5
64	Խարազի տղայ. Ս. Քամալեանի	— 40
65	Հանրամատչելի բնախօսութիւն Վ. Լուն- կեվիչի. թարգմ. Կ. Գիւլնազարեանի	1 —
66	Փարաոնի աղջիկը, Էբերսի թարգմ. Գ. Շահբուզադեանի	— 80
67	Խուն-խոր, Յ. Ղազարեանցի	— 60
68	Էլգուջա վէպ. թարգմ. Տ. Փերումեանցի.	— 45
69	Զորորդ մոգ. Վան-Դէյկի	— 5
70	Դրախտի ընտանիք Խրիմ. Հայրիկի	— 50
71	Սիրաք և Սամուէլ	— 50
72	Զրոյցներ հողի մասին Ս. Բալադեանի .	— 15
73	Աստղաբաշխութիւն, Ֆրամարիոնի. թարգ. Տ. Յովհաննիսեան	1 —
74	Մանուկների հոգատարութիւնը Ե. Ա. Պօ- կրօսկիյ, թարգ. բժ. Թ. Զաքարեան.	— 20